

Svenska missionsrådets policy för rättighetsperspektivet

Antagen av Svenska missionsrådets styrelse 2014-03-13.

Bakgrund

Denna policy bygger bland annat på lärdomar och rekommendationer från SMR:s utvärdering av rättighetsperspektivet 2009-2011. Policyn har tagits fram av en projektgrupp på SMR:s kansli, i en process där även representanter från medlemsorganisationerna deltagit.

Syfte och innehåll

Policyn är vägledande för SMR:s bedömningar av utvecklingsinsatser och utgör ett stöd för medlems- och samarbetsorganisationer vad gäller tillämpning av ett rättighetsperspektiv i planering och genomförande av utvecklingsinsatser. Dokumentet innehåller följande delar:

1. SMR:s syn på rättighetsperspektivet	3
1.1 Mänskliga rättigheter	3
1.2 Skyldighetsbärare och rättighetsinnehavare	3
1.3 Bestående förändring utan beroende	4
1.4 Mobilisering och organisering	4
1.5 Moraliska skyldighetsbärare	4
1.6 Påverka på flera nivåer	4
1.7 Fyra centrala principer	5
2. SMR:s förändringsteori i ett rättighetsperspektiv	6
2.1 Förklaring av förändringsteorin	6
3. Så tillämpar SMR rättighetsperspektivet	9
3.1 Finns det en exakt tillämpning?	9
3.2 Hur utvecklas ett rättighetsbaserat arbetssätt?	9
3.3 Vilka krav ställer SMR?	9
3.4 Hur bedömer SMR?	9
3.5 Bedömning av kontexten	10
3.6 Bedömning av samarbetsorganisationen	11

3.7 Vikten av organisering	12
3.8 Vikten av maktanalys	13
Bilaga 1. SMR:s verktyg för bedömning av rättighetsperspektivet i utvecklingsinsatser	15
Principerna	15
Kontexten	19
Organisationen	19
Sammanfattande bedömning	20

1. SMR:s syn på rättighetsperspektivet

Rättighetsperspektivet tar sin utgångspunkt i de *mänskliga rättigheterna* som en allmängiltig och allmänmänsklig moralisk grund med skydd i internationella juridiska regelverk. De mänskliga rättigheterna utgår från centrala mänskliga behov och deras förverkligande hänger nära samman med minskad fattigdom och mänsklig utveckling.

Rättighetsperspektivet genomsyrar de policyer och riktlinjer som styr Sveriges utvecklingssamarbete. Rättighetsperspektivet är också förankrat i SMR:s värdegrund.

Varje människa är skapad till Guds avbild och hennes människovärde är därför givet av Gud och okränkbart. Guds kärlek är villkorslös och omfattar alla människor utan undantag. Gud är livets Gud och verkar ständigt i världen för ett *liv i fullhet, tillgängligt för alla*. Som Guds avbild har varje människa förmåga och ett uppdrag att ta ansvar.

Att leva i Guds sändning innebär att urskilja och bekämpa orättfärdiga maktstrukturer och livsförnekande system, som diskriminering, ojämlikhet och andra former av förtryck. Gud är en Gud som ger makt åt de maktlösa och ger de förtryckta deras rätt.

Med makt följer ett särskilt ansvar. Alla har vi moraliska skyldigheter gentemot våra medmänniskor och är kallade till att ta ansvar för varandra. SMR ser som en av sina uppgifter att skapa möjligheter för alla människor att vara subjekt och aktörer i sina egna liv.

1.1 Mänskliga rättigheter

Mänskliga rättigheter handlar om individens rättigheter och statens skyldigheter. Grunden i det internationella systemet för mänskliga rättigheter utgörs av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och de konventioner till skydd för mänskliga rättigheter som tagits fram inom FN-systemet. Dessa *deklarationer* och *konventioner* syftar till att reglera förhållandet mellan stat och individ. Medan en deklaration kan ses som en politisk viljeyttring är en konvention juridiskt bindande för den stat som valt att ratificera (förpliktigt sig att följa) den. SMR ser både globala, regionala och nationella regelverk och system till skydd för mänskliga rättigheter som viktiga instrument för att åstadkomma förändring.

De mänskliga rättigheterna är *universella* och tillkommer alla människor utan åtskillnad. De är också inbördes beroende av varandra och går inte att rangordna efter vilka som är viktigast. De är *odelbara*. Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, likafullt som medborgerliga och politiska rättigheter, har alla samma status. Därför är utgångspunkten och målet *alla mänskliga rättigheter till alla* när SMR talar om ett rättighetsperspektiv på utveckling. En viktig princip är att mänskliga rättigheter aldrig får användas av någon för att kränka andra personers fri- och rättigheter.

1.2 Skyldighetsbärare och rättighetsinnehavare

Rättighetsperspektivet innebär att staten ses som ytterst ansvarig för att respektera, skydda och uppfylla de mänskliga rättigheterna. En viktig del i ett rättighetsbaserat arbete är därför att påverka och utkräva ansvar av stat och myndigheter – de *legala skyldighetsbärarna*.

I ett rättighetsbaserat arbete ses människor som berörs av en utvecklingsinsats som aktörer i insatsen och inte som mottagare. Individen är subjekt och innehavare av rättigheter snarare än objekt och föremål för åtgärder. Utsatta människor har både rätt och förmåga att delta i och forma sin egen utveckling – de är *rättighetsinnehavare*.

1.3 Bestående förändring utan beroende

Ett rättighetsbaserat arbete strävar efter långsiktiga och bestående samhällsförändringar genom att angripa grundorsakerna till fattigdom, utsatthet och att mänskliga rättigheter inte uppfylls. Den analys som arbetet bygger på fokuserar maktförhållanden och maktstrukturer samt hur ojämlika och orättvisa sådana kan förändras.

I en rättighetsbaserad utvecklingsinsats identifieras både rättighetsinnehavare och skyldighetsbärare. Rättighetsinnehavarna ska genom insatsen stärkas till att själva kunna förändra sin situation och ta makten över sina egna liv. De ska få ökad kunskap om sina rättigheter och stärkas i sin förmåga att själva använda, försvara och utkräva dessa. Syftet ska vara att stödja dem utan att skapa ett beroende.

1.4 Mobilisering och organisering

När människor går samman och organiserar sig får de en gemensam röst och större möjligheter att utkräva sina rättigheter tillsammans. Samarbeten, nätverkande och breda plattformar för samverkan med andra aktörer stärker ytterligare dessa förutsättningar. *Mobilisering* och *organisering* av rättighetsinnehavare är alltså en central del i ett väl fungerande rättighetsbaserat arbete. Ökad organisering och/eller stärkande av organisationer i det civila samhället bör därför alltid vara mål för de insatser som SMR stödjer.

1.5 Moraliska skyldighetsbärare

Diskriminering och handlingar som kränker eller begränsar individers rättigheter förekommer på alla nivåer i samhället; inom familjen, i kyrkan, i skolan, i arbetslivet och i näringslivet. I en globaliserad värld påverkar livsmönster och politiska beslut i en del av världen möjligheterna för människor att få sina rättigheter tillgodosedda i en annan del av världen.

Organisationer i det civila samhället ska inte ta över statens uppgifter utan istället arbeta för att legala skyldighetsbärare tar det ansvar som tillkommer dem. Samtidigt är det viktigt att se att det även finns *moraliska skyldighetsbärare* som har ett ansvar för individers utsatthet och uppfyllelsen av mänskliga rättigheter. Det kan handla om föräldrar, kyrkoledare, företag eller traditionella lokala ledare, som har ett moraliskt ansvar gentemot t.ex. sina barn, församlingsmedlemmar eller anställda.

1.6 Påverka på flera nivåer

I ett rättighetsbaserat arbete är det viktigt att identifiera både legala och moraliska skyldighetsbärare på olika nivåer i samhället (lokalt, nationellt, internationellt) och påverka dem så att människors rättigheter kan uppfyllas. Rättighetsperspektivet handlar såväl om att påverka värderingar, attityder och beteenden hos samhällets moraliska skyldighetsbärare som att påverka politiska beslut och att utkräva ansvar av staten i dess egenskap av legal skyldighetsbärare.

1.7 Fyra centrala principer

SMR:s förståelse av rättighetsperspektivet kan sammanfattas i fyra centrala principer:

1.7.1 Icke-diskriminering

Alla människor har samma rättigheter och får inte av någon anledning (t.ex. kön, ålder, etnicitet, religion, funktionsnedsättning, sexuell läggning, eller hälsostatus) diskrimineras i utvecklingssamarbetet. Så många som möjligt ska kunna ta del av de förbättringar som utvecklingssamarbetet resulterar i och de mest utsatta och marginaliserade grupperna ska prioriteras.

1.7.2 Deltagande

Utvecklingssamarbetet måste formas utifrån utsatta människors eget perspektiv, för att deras livsvillkor ska förändras långsiktigt. De är rättighetsinnehavare och ska involveras i både planering, genomförande, uppföljning och utvärdering. Målet är att de ska stärkas, få en tydligare röst i samhället, och bli nyckelaktörer i sin egen och sin omgivnings utveckling. Det är även viktigt att organisationer kontinuerligt arbetar med sin egen kultur och struktur för att utveckla och främja ett brett och aktivt deltagande inom organisationen.

1.7.3 Ansvarstagande - ansvarsutkrävande

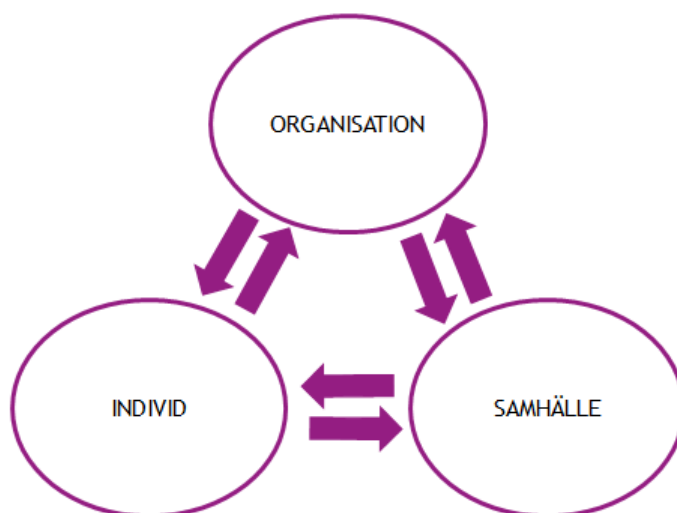
Ansvarstagande innebär att skyldighetsbärare tar ett ansvar för att de mänskliga rättigheterna uppfylls. Utvecklingssamarbetet ska syfta till ökat ansvarstagande hos legala och moraliska skyldighetsbärare på olika nivåer. Ansvarsutkrävande är därför en viktig uppgift för det civila samhället liksom att medvetandegöra och stärka rättighetsinnehavare så att de själva kan utkräva sina rättigheter. Ökat ansvarstagande kan också uppnås genom att man engagerar, samverkar med, eller förmedlar ny kunskap till skyldighetsbärarna.

1.7.4 Transparens

Transparens är en förutsättning för såväl ett aktivt deltagande som ett effektivt ansvarsutkrävande. Öppenhet från statens sida gör det lättare att granska i vilken mån den tar sitt ansvar som legal skyldighetsbärare. Det civila samhället bör därför arbeta för ökad transparens hos stat och myndigheter, men organisationerna måste också själva vara transparenta. Genom öppen kommunikation och tillgång till information om beslut, ekonomi, resultat och lärdomar, skapas möjlighet till insyn i och granskning av utvecklingssamarbetet för både givare och rättighetsinnehavare.

2. SMR:s förändringsteori i ett rättighetsperspektiv

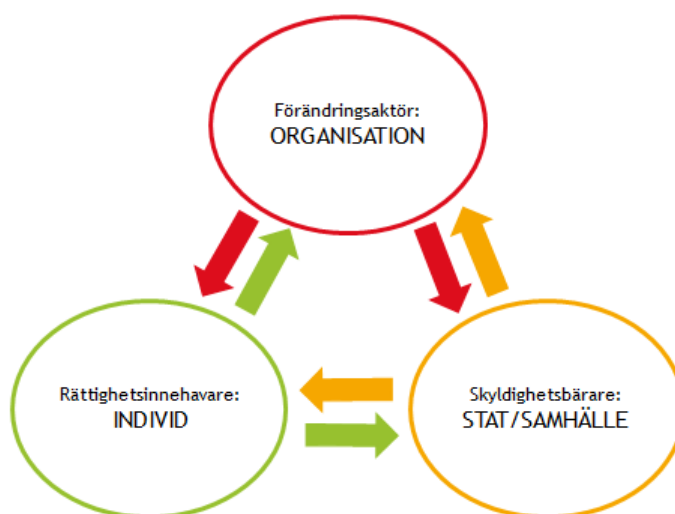
SMR:s förändringsteori beskriver hur utvecklingssamarbetet bidrar till förändring. Utgångspunkten för förändringsteorin är att *samhälle*, *organisation* och *individ* är tre faktorer som påverkar varandra. För SMR utgör det civila samhällets organisationer den strategiska ingången i utvecklingssamarbetet. De insatser som stöds bidrar till att främja människors organisering och att stärka organisationer som förändringsaktörer.

2.1 Förklaring av förändringsteorin

Sedd i ett rättighetsperspektiv kan förändringsteorin förstås på följande sätt. Förändring sker i ett samspel mellan *rättighetsinnehavare*, *skyldighetsbärare* och *förändringsaktörer* i det civila samhället.

- Rättighetsinnehavarna är de individer vars livsvillkor utvecklingssamarbetet syftar till att förändra.
- Skyldighetsbärarna är dels stat och myndigheter, dels de moraliska skyldighetsbärare i samhället (individer och institutioner), som utvecklingssamarbetet syftar till att påverka.
- Förändringsaktörerna är de organisationer i det civila samhället som SMR och SMR:s medlemsorganisationer stödjer och stärker genom utvecklingssamarbetet.

2.1.1 Förändringsaktörernas påverkan

I sitt arbete med rättighetsinnehavarna bidrar förändringsaktörerna till en ökad kunskap om mänskliga rättigheter, stärkt egenmakt samt organisering och mobilisering av de individer som hör till gruppen.

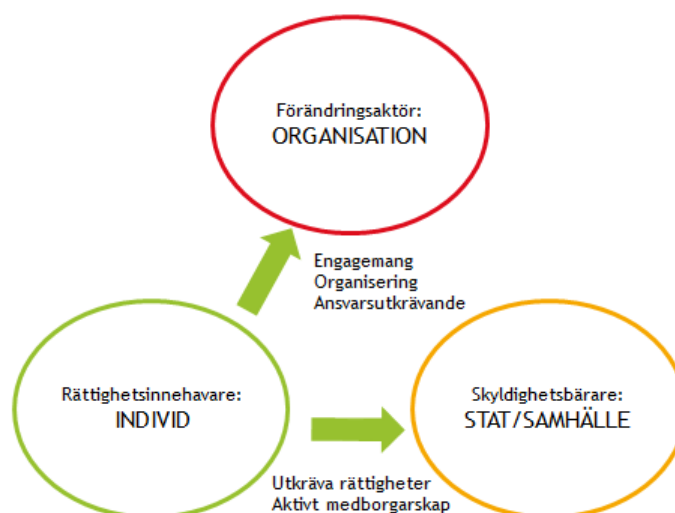
I sitt arbete gentemot skyldighetsbärarna bidrar förändringsaktörerna till att granska och kontrollera makthavare, ge förslag och delta i beslutsprocesser, påvisa orättvisor, utkräva ansvar och vara en kanal för påverkan. Organisationerna kan också vara en demokratiserande kraft och bidra till förändring av värderingar, attityder och beteenden i samhället.

2.1.2 Rättighetsinnehavarnas påverkan

Rättighetsinnehavarna bidrar genom sin delaktighet, sitt engagemang och sin organisering till att bygga upp, utveckla och stärka organisationerna som förändringsaktörer. I ett rättighetsbaserat arbete skapas också förutsättningar för att rättighetsinnehavarna ska kunna utkräva ansvar gentemot organisationerna.

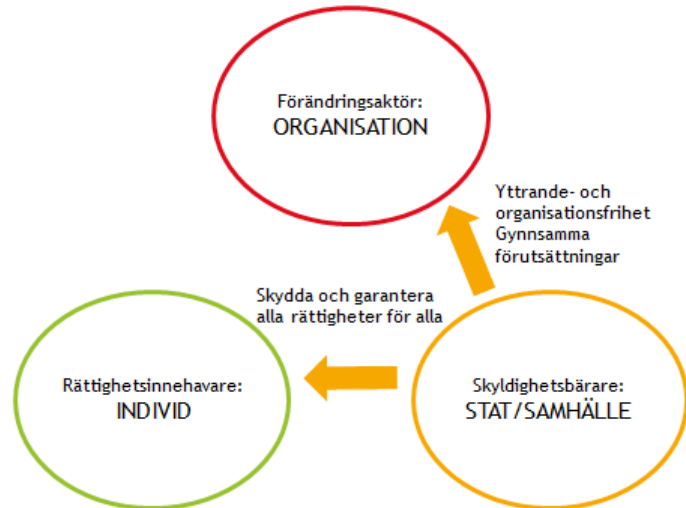
Genom ökad kunskap och kapacitet kan rättighetsinnehavarna också i ökad utsträckning delta i samhällslivet och fullt ut åtnjuta och använda sina politiska och medborgerliga rättigheter. Som aktiva samhällsmedborgare försvarar och kräver de sin rätt gentemot legala och moraliska skyldighetsbärare och bidrar till att påverka samhällets utveckling.

2.1.3 Skyldighetsbärarnas påverkan

Skyldighetsbärarna påverkar både möjligheterna att bedriva ett rättighetsbaserat utvecklingsamarbete och arbetets resultat. I vilken grad det finns gynnsamma förutsättningar i samhället för organisationernas verksamhet är avgörande för hur rättighetsperspektivet kan tillämpas. Hur väl staten respekterar yttrande- och organisationsfriheten är t.ex. en viktig faktor som påverkar organisationernas möjligheter att verka i och förändra samhället.

Ett väl utformat rättighetsbaserat arbete resulterar i ett förändrat beteende hos skyldighetsbärarna som innebär att de respekterar, skyddar och uppfyller alla rättigheter för alla.

3. Så tillämpar SMR rättighetsperspektivet

Rättighetsperspektivet ska genomsyra allt utvecklingssamarbete som SMR stödjer och är en del av, vilket innebär att principerna om deltagande, ansvarstagande - ansvarsutkrävande, icke-diskriminering och transparens ska präglade förhållningssätt, analys, mål och metoder. Detta avsnitt ger stöd för den praktiska tillämpningen av principerna inom SMR:s bidragsförmedling.

3.1 Finns det en exakt tillämpning?

Inledningsvis vill SMR slå fast att det inte finns någon exakt mall för hur rättighetsperspektivet ska tillämpas. Istället ser SMR *riktningen* mot ett allt mer rättighetsbaserat arbetssätt som det centrala i bedömningen av insatser.

3.2 Hur utvecklas ett rättighetsbaserat arbetssätt?

Ett rättighetsbaserat arbetssätt utvecklas ofta gradvis i en process som börjar med stärkandet av individer för att sedan också innefatta mobilisering och stärkande av det civila samhället. Detta skapar kapacitet för lokalt påverkansarbete som i sin tur kan ge erfarenheter att bygga vidare på för att också delta i påverkan på nationell nivå. Insikten om hur tillämpningen av ett rättighetsperspektiv på detta sätt kan utvecklas och fördjupas är viktig för SMR:s möjligheter att stödja medlems- och samarbetsorganisationers kapacitetsuppbyggnad.

3.3 Vilka krav ställer SMR?

Snarare än att ställa exakt samma krav på tillämpningen av rättighetsperspektivet i varje insats vill SMR utmana medlems- och samarbetsorganisationerna att ständigt utveckla sitt arbetssätt. SMR vill uppmuntra organisationerna att ta ytterligare steg i tillämpningen och SMR:s bedömningar ska syfta till detta. SMR vill stödja organisationerna att stärka sin kapacitet att arbeta rättighetsbaserat och att hitta goda former för detta i den kontext där de verkar. Om en insats är tillräckligt rättighetsbaserad för att godkännas är en bedömningsfråga och måste avgöras från fall till fall.

3.4 Hur bedömer SMR?

SMR bedömer insatser utifrån en sammanvägning av rättighetsperspektivets principer, insatsens kontext samt samarbetsorganisationens identitet, roll och kapacitet. Principerna innehåller grundläggande krav som samtliga insatser bör leva upp till, men sammanhanget avgör hur högt kraven ska ställas för varje enskild insats. I en bilaga till policyn finns ett bedömningsverktyg som beskriver både grundläggande krav och en mer långtgående tillämpning av principerna.

SMR menar att det är viktigt att göra en realistisk bedömning av risker och förutsättningar i varje kontext, samtidigt som det ibland är nödvändigt att utmana gränserna för vad som är möjligt. Det utvecklingssamarbete som SMR stödjer ska kännetecknas av att man hela tiden söker och använder de öppningar som finns att kunna påverka och förändra samhälleliga strukturer.

Den fråga som SMR ställer i bedömningen är:

- Är insatsen tillräckligt rättighetsbaserad givet förutsättningarna i kontexten och samarbetsorganisationens kapacitet?

3.5 Bedömning av kontexten

På vilket sätt rättighetsperspektivet kan och bör tillämpas varierar mellan olika kontexter. Faktorer som spelar roll för hur arbetet kan utformas är t.ex. statens förmåga till ansvarstagande och graden av demokrati, fred och frihet.

Frågan som måste ställas är - vilka är de *möjliggörande* och *hindrande faktorerna* i den aktuella kontexten? Vad innebär det för utformningen av utvecklingssamarbetet och tillämpningen av ett rättighetsperspektiv? Beroende på hur dessa frågor besvaras kan den roll som organisationerna tar i en viss kontext luta mer eller mindre åt att:

- Agera *förslagsställare* och *granskare*
- Bidra till *organisering* och skapa *kanaler för påverkan*
- Utgöra *motvikt* och vara en *demokratiserande kraft*
- Erbjuder *folkbildning* och stärka människors egen kapacitet att förändra sin situation
- Utföra *tjänster*

3.5.1 Statens förmåga till ansvarstagande

Statens förmåga till ansvarstagande ser olika ut i olika länder och därmed är också förutsättningarna olika för att kunna arbeta med ansvarsutkrävande. Landets inkomstnivå och tillgängliga resurser har betydelse för vad som i praktiken kan krävas av staten. Där staten redan tar, eller bedöms ha förmåga att ta, ett stort ansvar för samhällsservice, socialt skydd, utbildning och hälsa, blir rollen som utförare av tjänster mindre relevant för det civila samhället. Att granska hur staten fullgör sina skyldigheter, hur resurser fördelas och att medel inte försvinner i korruption, blir då en viktig roll för organisationerna. I andra sammanhang kan det i stället vara nödvändigt för det civila samhället att gå in och på olika sätt kompensera för statens bristande förmåga.

Existerande statliga utvecklingsprogram för fattigdomsbekämpning och stöd till utsatta grupper är något som organisationer i vissa länder med fördel kan koppla sitt påverkansarbete till. Där transparensen hos staten är god, med rätt till information om myndigheternas verksamhet, budget och kostnader, finns också förutsättningar för det civila samhället att i högre grad ta på sig rollen som granskare av makten.

3.5.2 Demokrati, fred och frihet

Graden av demokrati, förekomst av fungerande institutioner samt frihet för det civila samhället att verka är faktorer som sätter gränser för hur långt det civila samhället kan gå när det gäller att vara röstbärare och en kanal för påverkan. En repressiv stat eller en hög konfliktnivå i samhället kan innebära risker eller hinder som försvårar möjligheterna till påverkansarbete. I vissa kontexter hindras det civila samhället av rigorösa krav på registrering, olika tillstånd som måste sökas för att få arbeta, lagar som begränsar utrymmet för vilka frågor man kan arbeta med, eller en stark kontroll och hårda villkor kopplat till arbetet från myndigheternas sida. Säkerhetssituationen i en kontext kan också påverka organisationernas möjlighet att vara transparenta. I vissa fall kan det vara helt nödvändigt med sekretess kring känsliga uppgifter.

3.5.3 Att utföra tjänster

I vissa kontexter och situationer är det svårt att arbeta med rättigheter utan att samtidigt utföra sociala tjänster. SMR stödjer insatser med sociala tjänster som en komponent i de fall de ses som väl motiverade och strategiska och då det finns ett förhållningssätt som tydligt visar på en vilja och ansats

att utveckla arbetet i rättighetsbaserad riktning. Rättighetsperspektivet behöver inte exkludera sociala tjänster om sådana insatskomponenter uppfyller grundläggande krav för rättighetsbaserat arbete och bidrar till mobilisering och organisering av rättighetsinnehavare. Sociala tjänster kan till och med utgöra en viktig förutsättning för stärkandet av rättighetsinnehavare.

3.5.4 Att påverka i svåra kontexter

Även i länder med mycket knappa resurser och/eller auktoritära styrelseskick kan det vara möjligt att bedriva påverkansarbete. Viktiga människorättsfrågor som inte är politiskt kontroversiella kan vara möjliga att lyfta även gentemot en auktoritär och repressiv stat. Inte heller behöver krav på respekt för mänskliga rättigheter alltid vara förknippade med stora kostnader för staten. Att granska statens budget och ekonomi, och föra ett samtal om hur resurserna i landet ska förvaltas och fördelas är dessutom minst lika viktigt i ett fattigt land som i ett rikt.

3.6 Bedömning av samarbetsorganisationen

För SMR är det viktigt att se att olika organisationer har olika identitet, roller och kapacitet. De krav som SMR ställer på hur rättighetsperspektivet bör tillämpas kan därför skilja sig åt beroende på vilken bedömning vi gör av samarbetsorganisationen.

3.6.1 Organisationernas identitet

Organisationerna bidrar till förändring på olika områden och olika nivåer i samhället utifrån sina respektive roller. En del verkar i en mycket lokal kontext medan andra lyfter frågor på nationell nivå. Vissa har en särskild specialkompetens eller ämnesmässig nisch och andra har en bredare tematisk utgångspunkt. För SMR är det viktigt att stärka organisationer utifrån deras egen identitet. SMR vill se att organisationer utvecklas i sina respektive roller och utifrån det mandat de har, inte förändra organisationer till att bli något de inte är.

Rättighetsperspektivet är relevant oavsett om fokus är förändring i ett lokalt eller nationellt sammanhang och oavsett vilka frågor en organisation arbetar med. Därför vill SMR utmana organisationer till att fördjupa tillämpningen av rättighetsperspektivet inom ramen för vad som är organisationens roll och inriktning. Ibland kan det även finnas anledning att utmana organisationer till att bredda sig, att lyfta eller att ta ner arbetet till en annan nivå, men tillämpningen av ett rättighetsperspektiv kräver inte att alla organisationer utvecklas på samma sätt.

SMR har som paraplyorganisation och nätverk en roll i att länka samman olika typer av organisationer och vill i utvecklingssamarbetet uppmuntra till att detta sker, även i samarbetsländerna. Utgångspunkten är att resultaten blir bättre om olika aktörer som kompletterar varandra kan länkas samman och arbeta tillsammans mot gemensamma mål.

3.6.2 Organisationernas kapacitet och legitimitet

Vissa organisationer har god kunskap om rättighetsbaserade metoder och en stark kapacitet att arbeta rättighetsbaserat. Andra organisationer är svagare inom detta område och har inte kommit lika långt vad gäller att bygga upp sin kunskap och erfarenhet kring ett sådant arbetssätt.

Om en organisation är en relevant aktör eller inte avgörs dock inte bara av vilken kapacitet den har, utan även av dess *legitimitet*. Legitimitet är en förutsättning för att kunna skapa delaktighet och engagemang hos målgruppen och är också grunden för att kunna vara en stark och trovärdig röst för förändring.

En organisation med svag kapacitet att arbeta rättighetsbaserat kan samtidigt vara en viktig aktör som utifrån en unik kunskap inom sitt område, eller en stark förankring bland sina målgrupper, har en hög grad av legitimitet. SMR vill stödja relevanta aktörer i utvecklingssamarbetet och anpassar kravnivån i bedömningen av hur organisationerna tillämpar rättighetsperspektivet efter deras kapacitet. Alla organisationer som får stöd ska vara relevanta aktörer med god legitimitet, men ju högre kapacitet desto högre krav på hur rättighetsperspektivet tillämpas.

3.6.3 Organisationernas representativitet

Ibland utgörs samarbetsorganisationerna i utvecklingssamarbetet av rättighetsinnehavarnas egna organisationer och bygger då sin legitimitet på att det finns en god *representativitet*. Ofta "ägs" dock samarbetsorganisationerna inte av rättighetsinnehavarna själva och deras legitimitet bygger då på andra faktorer.

Först och främst handlar det om rättighetsinnehavarnas delaktighet och inflytande, inom organisationen som sådan och i själva insatsen. Ett förtroende måste finnas hos rättighetsinnehavarna för organisationen och dess insatser. En insats måste utgå från ett uttryckt behov och intresse hos rättighetsinnehavarna, vara väl förankrad hos dem, och de ska ha inflytande över inriktningen och innehållet i insatsen.

Många samarbetsorganisationer arbetar i nästa led med rättighetsinnehavarnas egna organisationer eller genomför insatser som syftar just till att organisera eller stärka organiseringen av rättighetsinnehavare. Andra kan ha en stark legitimitet genom en bred förankring i samhället som t.ex. kyrkor, som inte endast representerar en specifik grupp rättighetsinnehavare men där sådana grupper i hög grad kan vara representerade inom organisationen.

Det är inte självklart att rättighetsinnehavarnas egna organisationer alltid bör ses som legitima aktörer och representanter för gruppen. Frågan om makt och maktrelationer inom gruppen och den organisation som sägs företräda den är viktig. Hur organisationen styrs och hur delaktigheten och interndemokratien inom den ser ut, är frågor som måste besvaras för att representativiteten och legitimiteten hos organisationen ska kunna bedömas.

3.7 Vikten av organisering

I den gradvisa utvecklingen av ett rättighetsbaserat arbete utgör mobilisering och organisering ett viktigt grundelement. SMR:s erfarenhet visar att en hög grad av medvetenhet kring mänskliga rättigheter inte är tillräckligt för att leda till utkrävande av dessa om förutsättningarna för att formulera och utveckla krav tillsammans med andra i en liknande situation saknas.

Organisering och kollektivt agerande med fokus på direkt förbättring av en grups livsvillkor leder ofta till en högre grad av deltagande i samhällslivet generellt samt mobilisering och påverkansarbete kring rättighetsfrågor i vidare mening, även om detta inte är ett uttalat syfte med en insats. Förmågan till ansvarsutkrävande stärks dock ytterligare av en medveten koppling mellan organisering och rättigheter. SMR har en viktig roll i att uppmuntra medlemmar och samarbetsorganisationer till att arbeta medvetet med organisering på detta sätt. Det kan t.ex. handla om att se det demokratiska mervärdet av ett kooperativ, en förening eller ett nätverk.

3.7.1 Att föra sin egen eller andras talan

En viktig princip är att rättighetsinnehavarna i första hand och så långt som möjligt ska stärkas till inflytande och att själva föra sin egen talan. Detta gäller även barn och personer med intellektuell

funktionsnedsättning. Samtidigt kan t.ex. organisationer, föräldrar och anhöriga vara viktiga röstbärare som i olika sammanhang företräder rättighetsinnehavarnas intressen. Huruvida ett ”ombud” har legitimitet som företrädare för en rättighetsinnehavare är en bedömningsfråga. Utgångspunkten för en sådan bedömning måste vara att ”ombudet” ska tillvarata rättighetsinnehavarens intressen på ett bra sätt och se till dennes bästa. Barnets perspektiv eller den funktionsnedsattes perspektiv ska vara styrande, inte föräldrarnas eller ”ombudets”.

Rättighetsperspektivet handlar om att även de allra mest utsatta och exkluderade måste stärkas och få en starkare röst. SMR:s erfarenhet är dock att det kan vara mer effektivt att nå dessa grupper om man också involverar och gör andra delaktiga i insatsen. En strategi kan vara att fokusera på så kallade förebilder som inte alltid behöver höra till de allra fattigaste eller mest marginaliserade. Genom att stödja sådana förändringsaktörer kan resultaten ibland bli bättre för gruppen som helhet. Det kan också vara lättare för en organisation att gå från rollen som *utförare av tjänster* till andra roller om den inte bara arbetar med de allra mest utsatta.

Organisering är en viktig nyckel för att tillgodose kravet på brett deltagande och inflytande även för de mest marginaliserade, samtidigt som man stödjer förebilder som kan fungera som draglok för utvecklingen i gruppen som helhet. I organiseringen av människor möjliggörs en legitim representation, där många kan vara delaktiga i att formulera behov och krav men där inte alla behöver stå i främsta ledet när de artikuleras.

I vissa fall kan det vara nödvändigt att ta parti för en utsatt grupps rättigheter och mot kränkningar av dessa, även om gruppen själv inte upplever sin situation som ett problem. Dock är det viktigt att alltid arbeta utifrån perspektivet att människor medvetandegörs om sina rättigheter och stärks till att föra sin egen talan.

3.8 Vikten av maktanalys

Ett viktigt område för utveckling av hur rättighetsperspektivet tillämpas är hur medlems- och samarbetsorganisationer i planering och genomförande av insatser arbetar med analys av makt och påverkan av ojämlika maktförhållanden. Det är viktigt att organisationerna arbetar aktivt med omvärlds- och organisationsanalys för att skapa medvetenhet om och synliggöra maktstrukturer och diskriminering, både i det omgivande samhället och i den egna organisationen och dess verksamhet. Då utformas verksamheten så att alla kan delta i och gynnas av arbetet på lika villkor.

3.8.1 Makt och kön

SMR vill särskilt peka på behovet av mer djupgående maktanalyser vad gäller relationen mellan könen. Istället för att endast stärka kvinnor inom ramen för befintliga strukturer bör arbetet fokusera mer på att utmana maktrelationerna i sig. Många gånger ligger fokus i insatserna på att stödja kvinnor och öka deras medvetenhet om sina rättigheter, utan att man samtidigt tittar på hur attityder, beteenden och normer i samhället som gör att kvinnor är diskriminerade eller har lite makt kan angripas. Det kan till exempel handla om insatser som syftar till att underlätta kvinnors arbete men där man inte gör något åt själva orsakerna till att arbetsfördelningen mellan män och kvinnor är ojämlik.

I utvecklingsinsatser händer det ibland att stärkandet av kvinnor endast ses som ett medel för att uppnå andra mål och inte som ett mål i sig. Detta är en instrumentell syn på kvinnors rättigheter. För SMR är det självklart att jämställdhet och kvinnors deltagande och inflytande utgör viktiga mål i sig och inte får reduceras till ett medel för att nå andra utvecklingsmål. Detta är också själva kärnan i

rättighetsperspektivet – allas individuella rätt att få sina rättigheter tillgodosedda, oavsett kön eller annan bakgrund.

3.8.2 Ett intersektionellt angreppssätt

SMR menar att det också är viktigt att analysera maktrelationer *inom* en identifierad grupp av rättighetsinnehavare. En grupp i samhället som av olika skäl är utsatt, diskriminerad och inte har full tillgång till sina mänskliga rättigheter, har också så gott som alltid sina egna sociala hierarkier och statusskikt. För att kunna utforma insatser på ett sätt så att ingen diskrimineras och *alla* kan delta i och få del av den utveckling som skapas, behövs en fördjupad analys. Vilka grupper inom gruppen är de mest utsatta och maktlösa? Vilka grupper inom gruppen är de som (relativt sett) är mest privilegierade och har störst inflytande?

För att inte bli blind för de behov och rättigheter som olika *subgrupper* har behöver man i genomförandet av maktanalysen byta mellan olika "glasögon" och titta på dessa grupper specifikt. Hur påverkar olika faktorer som t.ex. ålder, kön, utbildningsnivå, funktionsnedsättning, hälsotillstånd och sexualitet vilken tillgång till makt och vilken social status människor har? När man på detta sätt tittar på flera olika aspekter samtidigt utgår man från vad som kallas ett *intersektionellt angreppssätt*.

Läs mer om våra metoder och verktyg gällande rättighetsbaserat arbete under Lärcenter på vår hemsida <http://www.missioncouncil.se/larcenter/rattighetsbaserat-arbete/>.

Bilaga 1. SMR:s verktyg för bedömning av rättighetsperspektivet i utvecklingsinsatser

Principerna

Hur tillämpas rättighetsperspektivets fyra principer i insatsen? När man upp till grundläggande krav, eller ligger man under eller över dessa? Markera i rutorna!

	Uppfyller inte grundkraven	Uppfyller grundkraven	När över grundkraven	När mycket över grundkraven
Icke-diskriminering	☐	☐ Beskrivning av åtgärder för att säkerställa att ingen diskriminering sker inom projektet. Analys av maktförhållanden och maktstrukturer inklusive maktrelationer inom gruppen av rättighetsinnehavare. Olika grupperns behov synliggörs och hänsyn tas till särskilt utsatta grupperns behov. Lika möjligheter till deltagande för alla. Urvalskriterier är kända, transparenta och rättvisa. Urvalsprocesser leder ej till diskriminering eller otillbörligt gynnande.	☐	☐ Medvetenhet om diskriminerande strukturer i samhället och beskrivning av hur man i projektet undviker att reproducera dessa. Väl utformade strategier för att aktivt motverka diskriminering i samhället. Ett intersektionellt angreppssätt används i maktanalysen. Maktstrukturerna i sig utmanas och insatsen har fokus på att utjämna och skapa mer jämlika maktförhållanden. Metoder som är utformade för att leda till stor spridning av effekter och att så många som möjligt ska kunna ta del av de förbättringar insatsen leder till.

Deltagande	☐	☐ <p>Rättighetsinnehavarna involveras och är aktiva i planering, genomförande, uppföljning och utvärdering.</p> <p>Rättighetsinnehavarna får beskriva sin situation och formulera sina problem och behov.</p> <p>I den mån rättighetsinnehavarna inte för sin egen talan finns legitimitet hos dem som företräder dem (t.ex. i fall som rör barn eller personer med intellektuell funktionsnedsättning).</p> <p>Rättighetsinnehavarna är inte passiva mottagare av stöd utan stärks till att själva förändra sin situation</p>	☐	☐ <p>Rättighetsinnehavarna äger själva agendan och initiativet och är drivande i insatsens samtliga faser. Samarbete sker med rättighetsinnehavarnas egna organisationer alternativt att rättighetsinnehavarna har ett stort mått av inflytande över samarbetsorganisationen.</p> <p>Särskilt utsatta grupper av rättighetsinnehavare (t.ex. barn eller personer med intellektuell funktionsnedsättning) stärks så långt det är möjligt till eget inflytande och att föra sin egen talan.</p> <p>Insatsen bidrar till ökat deltagande av rättighetsinnehavarna i samhällslivet generellt. Ökad delaktighet är ett mål i sig.</p>
------------	--------------------------	---	--------------------------	---

<p>Ansvarstagande - ansvarsutkrävande</p>	☐	☐ <p>Analys och identifiering av underliggande orsaker till de problem man vill åtgärda genom insatsen.</p> <p>Analys och identifiering av skyldighetsbärare. Organisationen har ett medvetet förhållningssätt till skyldighetsbärare, andra aktörer, och deras respektive roller, i utformningen av sitt arbete.</p> <p>Insatsen skapar medvetenhet hos rättighetsinnehavarna om deras rättigheter och vilka som är skyldighetsbärare.</p> <p>Eventuella inslag av tjänster organiseras på ett uthålligt sätt som inte skapar beroende hos målgruppen, utan bidrar till stärkande av gruppens rättigheter och/eller mobilisering och organisering av rättighetsinnehavarna.</p> <p>Insatsen innehåller tydliga komponenter av mobilisering och organisering av rättighetsinnehavarna.</p>	☐	☐ <p>Strategier som är utformade för att angripa problemens orsaker och leda till strukturell förändring i samhället.</p> <p>Involvering av och/eller påverkan gentemot skyldighetsbärare på olika nivåer i samhället.</p> <p>Påverkansarbetet koordineras med andra aktörer.</p> <p>Insatsen bygger kapacitet hos rättighetsinnehavarna för utkrävande och försvar av deras rättigheter.</p> <p>Insatsen handlar till stor del om mobilisering och organisering av rättighetsinnehavarna i syfte att stärka deras röst och möjlighet till påverkan.</p>
---	--------------------------	---	--------------------------	---

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Transparens</p>	☐	☐ <p>Rättighetsinnehavarna har tillgång till dokumentation som rör insatsen.</p> <p>Rättighetsinnehavarna ges insyn i de beslut som fattas av genomförande organisation.</p> <p>Rättighetsinnehavarna informeras löpande om arbetets resultat, lärdomar och viktiga förändringar i insatsen. Informationen är begriplig och enkel att ta till sig.</p>	☐	☐ <p>Det finns utvecklade policyn, system och rutiner för kommunikation med och återrapportering till rättighetsinnehavarna.</p> <p>Rättighetsinnehavarna har möjlighet att ge feedback på den återrapportering som organisationen gör kring genomförande och resultat.</p> <p>En formaliserad process för att hantera klagomål från rättighetsinnehavarna finns ("mekanism för klagomål").</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Samlad bedömning</p>	☐	☐	☐	☐

Kontexten

Hur ser möjligheterna ut att arbeta rättighetsbaserat i den aktuella kontexten?

☐ Mycket goda	☐ Goda	☐ Svaga	☐ Mycket svaga
--------------------------------------	-------------------------------	--------------------------------	---------------------------------------

I bedömningen bör följande aspekter vägas in:

- ✓ Grad av demokrati och respekt för medborgerliga och politiska rättigheter?
- ✓ Förekomst av fungerande institutioner?
- ✓ Förekomst av korruption på olika nivåer i samhället?
- ✓ Frihet för det civila samhället att verka?
- ✓ Hur väl utvecklat det civila samhället är?
- ✓ Förekomst av våld och väpnad konflikt?
- ✓ Ekonomisk utvecklingsnivå?
- ✓ Existerande statliga utvecklingsprogram för fattigdomsbekämpning?
- ✓ Transparens hos staten?
- ✓ Andra möjliggörande eller hindrande faktorer?

Organisationen

Vilken kapacitet (erfarenhet, kunskap och förmåga) att arbeta rättighetsbaserat bedöms samarbetsorganisationen ha?

☐ Mycket god	☐ God	☐ Svag	☐ Mycket svag
-------------------------------------	------------------------------	-------------------------------	--------------------------------------

I vilken utsträckning bedöms samarbetsorganisationen vara en relevant och betydelsefull aktör i arbetet med den fråga, det geografiska område, och den grupp rättighetsinnehavare som insatsen rör?

☐ Mycket relevant	☐ Relevant	☐ Mindre relevant	☐ Ej relevant
--	-----------------------------------	--	--------------------------------------

I vilken utsträckning bedöms samarbetsorganisationen ha en legitimitet i förhållande till rättighetsinnehavarna?

☐ Mycket hög	☐ Hög	☐ Låg	☐ Mycket låg
-------------------------------------	------------------------------	------------------------------	-------------------------------------

Vilken vilja och potential bedöms samarbetsorganisationen ha när det gäller att utveckla sin kapacitet att arbeta rättighetsbaserat?

☐ Mycket god	☐ God	☐ Svag	☐ Mycket svag
-------------------------------------	------------------------------	-------------------------------	--------------------------------------

Sammanfattande bedömning

Är insatsen tillräckligt rättighetsbaserad givet förutsättningarna i kontexten och samarbetsorganisationens kapacitet?

☐ Ja	☐ Nej
-----------------------------	------------------------------

Motivera!

Vad bör samarbetsorganisationen arbeta vidare med för att insatsen ska utvecklas i en mer rättighetsbaserad riktning? SMR:s rekommendationer: